

Finn-Erik Vinje

Med ørene på stilk

Språklige gleder og gremmelser

SCHIBSTED FORLAG

Ikke med torden og styrtende skrå

Bjørnstjerne Bjørnsons romaner og skuespill leses ikke lenger, det innrømmes, men lyrikeren BBs posisjon bør være urokket. Selv hører jeg til den generasjon som fikk hans sanger inn med morsmelken, og i folkeskolen – der portrettet hang i glass og ramme på veggen – gikk det knapt en dag uten at vi sang Bjørnsontekster til melodi av Kjerulf, Grieg, Nordraak, Lindeman og andre. Jeg tenker på det med glede.

Synges det i norske skoler for tiden? Er den norske sangskatten byttet ut med pop-låter og amerikanske protestviser?

Jeg har beholdt den sangboka vi brukte på folkeskolen, Edv. Gunnengs «Metodisk sangbok», og det hender at jeg blar litt på måfå i den og oppvekker minner: «Og reven lå under birkerot», «Ingrid Sletten av Sillejord», «Killebukken, lammet mitt», «Brede seil over Nordsjø går», «Den norske sjømann», «Så synger vi på vår tur», «Fremad, fremad», «Jeg vil verge mitt land», «Norrønafolket det vil fare», «Der ligger et land mot den evige sne», «Løft ditt hode, du raske gutt», «Jeg kjører frem gjennom strålefryd».

Vi fikk selv foreslå hva vi skulle synges. Kjerulfs melodi til BBs «Over de høie fjelle» var litt vrien, så den ble ikke ofte foreslått.

Man har diskutert hva det vil si å være norsk. Svarene spriker, men for meg – og mange av mine generasjonskamerater – er opplevelsen av nasjonal tilhørighet knyttet til denne sangskatten.

Det er lett å konstatere at Bjørnsons lyrikk er utpreget sangbar, og det var en lykkelig forbindelse som ble knyttet mellom BB og de nevnte komponistene.

Men Bjørnsons lyrikk er ikke bare paradenummerne i sangboka. Også utenfor den er det BB-strofer å glede seg over. Bare les den boblende frydefulle «Kantate ved hundreårs-fæsten for 'Norges Vel'» (1909), skrevet året før han døde. Men diktet begynner ikke festlig: «En bygd i vår, – / har du set den, når / uten regn den står?» Men tenk, så bryter det velsignelsesrike regnet igjennom med livgivende kraft:

Og så kom regnet –
ikke med torden og styrtende skrål,
som var et hærværk dets eneste mål.
Nej, i det spinkle og vare begynnende
hørtes melodisk et småmuntert nynnende –
som til en dans. Og føræn en sanset det,
mere kom til, og så sang det og danset det.

Hver gang jeg ser disse linjene – og mange andre strofer fra BBs penn – får jeg en ubetvingelig trang til å lese dem høyt. Prøv selv!

Dermed var Øyvind kommet inn på skolen

Min barndoms bestevenn, som var halvannet år eldre enn jeg, hadde allerede begynt. Hvor jeg misunte ham der han overlegent drog av gårde til skolen – iført kortbukser og knestrømper og med tidstypisk ransel på ryggen!

Det ryktes at det gikk an å begynne på skolen allerede som seksåring, og jeg maste på mamma og pappa, eller mor og far, som jeg sa når jeg ikke ville virke barnslig.

Da måtte jeg i så fall først testes. I mitt tilfelle var det psykiateren Augusta Rasmussen (siden – i etterkrigsårene – kjent som barsk og nådeløs lege for landssviksdømte kvinner på Bredtveit kvinnefengsel) som tok seg av den saken.

Hun skulle avgjøre om jeg var moden for skolegang. Den 26. juni 1942 tok mamma og jeg trikken inn til Oslo, til Rasmussens kontor, der den myndige dame utsatte meg for de snedigste intelligensprøver og i en sluttrapport forsynte meg med IQ. Jeg husker ennå noen brokker av dette testapparatet.

For øvrig gransket hun min fysikk. I attesten står det at jeg var «frisk og kraftig – godt fysisk utviklet», så den side av saken var grei skuring. Og siden min IQ ikke syntes å legge hindringer for en tidlig skolestart, kunne jeg forberede meg på å begynne på skolen. Far klipte håret mitt, og første skoledag var den 20. august 1942.

Men (skole)moden var jeg vel strengt tatt ikke. Da den fryktinn-
gytende Augusta Rasmussen hadde fullført sine tester på meg og fore-
tatt sine vurderinger, skulle jeg ut på venteværelset og sitte der mens
mamma samtalte med psykiateren og mottok den skriftlige attesten.

Dette må ha blitt for mye for meg. Jeg hadde vært nervepirrende alene med Augusta Rasmussen på hennes kontor, og da vi endelig var ferdige, forlot mamma meg! Den påkjeningen var for stor. For da jeg satt der og ventet, begynte jeg å grine! Men skolemoden, det var jeg. Det hadde Augusta Rasmussen allerede bestemt.

Den første filmen jeg så, var den norske *En glad gutt* med Tore Foss som Øjvind og Gøril Havrevold som Marit. Det var en stor opplevelse. Jeg var seks år og forelsket meg intenst i Gøril Havrevold, hun var det vakreste og mest sjarmerende og inntagende jeg kunne tenke meg.

Far gikk til bokhylla, fant fram Bjørnson og leste høyt litt her og der i *En glad gutt*. Han likte å lese opp, og vi barna likte at far likte å lese opp.

Bjørnsons overdådige skildring av Øjvinds første muntre møte med Bård skolemester og skolen gav næring til min lengsel etter selv å begynne på skolen. Mor fulgte Øjvind den første skoledagen, og de trådte sammen inn i skolestua til Bård skolemester og de andre barna:

«'Her kommer jeg med en liten gut som vil lære at læse', sa hun. 'Han kan bokstaverne, og han kan legge sammen.' Øjvind satte seg på skolemesterens fang, så ham opp i øynene og lo. 'Er det af mig du ler?' han rynket brynene. 'Ja, det er det', svarte Øjvind og skratlo. Da lo også skolemesteren, moren lo, barnene skjønte også de fik lov at le, og så lo de allesammen.

Dermed var Øjvind kommet inn på skolen.»

Du skal lære å lese, gutten min

Da jeg gikk i småskolen, hadde jeg alltid Nordahl Rolfsens lesebok i ranselen. Den fulgte oss fra dag til dag. På omslaget til første bind stod det med triumfatorisk utropstegn: «Jeg leser!» – og så like under, nøkternt konstaterende: «med rettskrivning av 1938».

Første bind åpner med et fint og stemningsmettet stykke om lesningens betydning. Det dreier seg om den vesle Knut, som har fått høre om Olav Tryggvason og Fridtjof Nansen, og nå vil han vite mer. Han henvender seg til mor: «Mor! sa han. Åssen skal jeg finne de historiene som står i bøkene? – Du skal lære å lese, gutten min! sa mor.» Nettopp. Du skal lære å lese, gutten min.

Det lå moralsk appell i de fleste fortellingene til Rolfsen, man skulle ha vett i pannen og stå i armene og være flink på ski, snill mot småfuglene, snakke sant, være høflig mot de voksne, grei mot kameratene og for øvrig tåle frost og varme. Frokosten skulle bestå av skonroker, knekkebrød og grovbrød, og «mjølkeglassa» skulle ikke tømmes før en hadde tygd ferdig. Først spise, så drikke.

Og vi skulle være med og bygge fedrelandet. Grunnloven hang i glass og ramme på veggen, Nansen og Amundsen hadde havnet på hver sin side av tavla og så ned på oss med ishavsblikk. Underforstått: Når tiden var moden, skulle vi – dvs. guttene – spenne på oss skiene og oppdage enda en pol. Og den største av alle nasjonalhelter, Fridtjof Nansen, hva var å si om ham? Jo, at han inkarnerte alle norske verdier, og for øvrig at han «plystra heile veien da han drog over den fæle Grønlands-isen, så modig var han», som det stod hos Rolfsen.

Dessuten skulle vi altså virkeliggjøre samnorsken («Gutten skreik, og kaka hoppa i korga», «det sukka i omnene» og han «tråva aleine heilt ned til vatnet»). 1938 og den nye rettskrivningen det året var samnorskstrevets høydepunkt. I seksbindsutgavens første bind, som jeg fikk i hendene, hadde forlaget klebet inn et ark med språklige rettelser. I farten hadde nemlig utgiveren Hans Bergersen ikke tilstrekkelig grundig fornorsket Jørgen Moe, Gabriel Scott, Vilhelm Krag, Marie Hamsun og Margrethe Munthe; det stod hos disse forfatterne således «vannrenner», det ble rettet til «vassrenner», det stod «forundret» og «fornærmet», det ble rettet til «forundra» og «fornærma» osv.; «bedene» og «bladene» skulle leses hhv. «beda», og «blada».

Grundtvigs «Deilig er den himmel blå» kunne vi naturligvis fra før, vi hadde gått rundt juletreet og sunget om de gylne stjerner som vinket «oss fra jorden opp til seg», Men «jorden» var ikke bra, og i en fotnote fikk vi kontant beskjed om at «jorden» måtte byttes ut med «jorda».

Skjønnskrift

På det karakterkortet jeg fikk da jeg begynte i klasse 1b på Stabekk folkeskole, var det avsatt en rubrikk for hvert av de viktigste fagene: kristendomskunnskap, norsk skriftlig, norsk muntlig og regning. I

tillegg til norsk skriftlig stod det en rubrikk for skrivning, det betydde skjønnsskrift.

Allerede i første klasse fikk jeg karakterer i de fire nevnte fagene – og dessuten i oppførsel og orden. Jeg har karakterkortet ennå, og i norsk skriftlig fikk jeg «meget minus». Hvorfor minus, mon tro?

Jeg var ingen kløpper i skrivning. Aktiviteten satte oss på prøver som det var umulig å mestre tilfredsstillende: Vi skulle betjene blekkhus, penneskraft og pennesplitt og skrive så vakre bokstaver vi bare kunne – etter frøken Valgerd Niensens uoppnåelige forbilde. Vi hadde skrivebok der sidene så ut som noteark; vi innplasserte ordene på fem parallelle linjer. Ingen løkke eller nedsving utover den grense som disse linjer satte!

Det var fryktelig vrient, og ikke minst fordi det gjaldt ikke å søle blekk. Med pennesplitten skulle blekk løftes opp av blekkhuset, men det var fort gjort å hente opp for mye. En diger blekk-kladd i skriveboka var ingenting annet enn en skjensel.

Nå skriver barna på tastatur og får således mye mindre øvelse i skjønnsskrift enn den gang – hvis de i det hele tatt får noen. Det er synd, for vi har ennå ikke helt kvittet oss med håndskrevne tekster. Personlig legger jeg alltid merke til hvordan folk fører pennen. En vakker og funksjonell håndskrift er et fortrinn. Omvendt er en uryddig, ujevn og utydelig håndskrift en forsmedelse.

Selv er jeg i dag en habil skjønnsskriver, og takken går til salig frøken Valgerd Nielsen fra Lyngør.

Karakterer i alle fag

Vi fikk karakterer i alle fag da jeg gikk på folkeskolen. Våre prestasjoner i kristendomskunnskap, lesning, skrivning, regning, tegning, gymnastikk, skolekjøkken og sang – alt sammen ble nøyaktig evaluert.

Mine forsøk i tegnefaget var katastrofalt dårlige, men jeg avfant meg med situasjonen. Tegneferdigheter beror på naturgaver, sa jeg til meg selv – man var god eller dårlig etter himmelens beslutning. Hvem kunne da klandre meg for at den hesten jeg hadde til hensikt å tegne, kom til å se ut mer som et hundehus eller i beste fall en skilpadde!

Annerledes med sang. Der var jeg ovenpå, medlem av Sølvguttene tessimers. Og brillefin karakter, naturligvis.